

Terveysretoriikka pääkirjoituksissa

Helsingin Sanomien ja Aamulehden välittämä kuva terveyden edistämisestä vuosina 2002–2003

Selvitimme, miten terveyden edistämisen aihepiiri on näkynyt kahden päivälehdien pääkirjoitussivuilla. Kirjoitusten teemoja ja retoriikkaa analysoimalla etsimme vastausta kysymykseen, mistä pääkirjoituksissa puhutaan, kun puhutaan terveyden edistämisestä. Tutkimusaineisto koostui Helsingin Sanomien ja Aamulehden 29 pääkirjoituksesta ja kolumnista vuosilta 2002–2003, ja se analysoitiin laadullisella argumentaatio- ja metafora-analyysillä. Terveyden edistäminen näyttäytyi pääkirjoitussivuilla vahvasti talouskysymyksenä. Lehdet kirjoittivat terveyden edistämisen toimintakentistä laajalti, joskin selkeästi lainsäädäntöön ja yhteiskuntapolitiikkaan painottuen. Terveyden edistämiseen liitettiin kuitenkin sellaisia taisteluun, sotaan, terroriin, kiusaamiseen ja kontrollointiin liittyviä kielikuvia, jotka ohjaavat ajattelua enemmän uhkien torjuntaan kuin positiiviseksi toiminnaksi tarkoitettuun terveyden edistämiseen.

Sanomalehdet ovat tärkeä terveystiedon lähde kansalaisille. Muiden tiedotusvälineiden tavoin ne heijastavat yleistä terveysajattelua ja vaikuttavat terveyspolitiikkaan nostamalla ajankohtaisia teemoja yleiseen keskusteluun. Arvioitaessa julkisuuden vaikutusta terveyttä edistävään toimintaan on tarpeen selvittää, miten sanomalehdissä puhutaan tästä aiheesta. Suomalaisessa viestintätutkimuksessa on selvitelty yksittäisten terveyteen liittyvien teemojen käsittelyä, esimerkkeinä alkoholi ja tupakka (Piispa 1997), terveysvaikutteiset elintarvikkeet (Niva ja Jauho 1999) ja akryyliamidi (Tuomola 2003). Myös terveyskampanjoiden ja -ohjelmien saama julkisuutta on tutkittu (Perttilä ja Sinkkonen 1998, Piispa ja Tammi 2001). Uusinta suuntausta edustavat kulttuuristen merkitysten etsiminen sekä sairausmetaforien ja terveys- ja ympäristöretoriikan tutkimus (Väliveronen 1996, Kärki 1998, Honkasalo 2000a ja b, Hautamäki 2002). Törrösen (2000) analyysi yhdestä alkoholipolitiikkaa käsittelevästä pääkirjoituksesta

on esimerkki semioottisesta tekstintutkimuksesta. Laajasti terveyden teemaan liittyy myös väkivaltauutisten tutkimus (Kivivuori ym. 2002).

Kansainvälinen, terveyteen liittyvä joukkoviestinnän tutkimus painottuu vaikutusten tutkimukseen (esim. Islam ja Hasan 2000, Myhre ja Flora 2000, Rimer 2000, Yanovitzky ja Stryker 2001, Stryker 2003), mutta myös sisällön analyysijä on tehty (esim. Goldberg 2000, Malone ym. 2002, Kava ym. 2002, Rowe ym. 2003, Sato 2003). Niin ikään erilaisten terveysriskien, kuten hullun lehmän taudin ja passiivisen tupakoinnin sekä rokotusten ja vitamiinien käsittelyä mediassa on tutkittu (Kennedy ja Bero 1999, Ratzan 2002). Viime vuosina terveysviestinnän kulttuurin tutkimus on vilkastunut (Seale 2002) ja on kiinnostuttu julkisuuden välittämistä kansanterveysarvoista (Sulkunen ja Törrönen 1998) ja myös siitä, miten ja millaista julkisuutta kansalliset terveyspoliittiset ohjelmat saavat ja mitä vaikutuksia tällä on politiikan toteuttamisessa käytännössä (Davidson ym. 2003).

Tässä kirjoituksessa kuvaamme 2000-luvun alun terveysajattelua sellaisena kuin se on ilmennyt kahden laajalevikkisimmän suomalaisen päivälehdien pääkirjoitussivulla. Sanomalehdet yhtäältä heijastavat ja toisaalta myös luovat terveyteen sekä sen edistämiseen ja suojelemiseen liittyviä puhetapoja, käsitteitä, arvoja ja normeja.

Sanomalehdet yhtäältä heijastavat ja toisaalta myös luovat terveyteen sekä sen edistämiseen ja suojelemiseen liittyviä puhetapoja, käsitteitä, arvoja ja normeja.

Käsite terveyden edistäminen otettiin Suomessa käyttöön 1980-luvun lopulla Ottawan asiakirjan mukaisesti. Siinä määriteltiin viisi terveyden edistämisen toimintakenttää: 1) terveyttä edistävä yhteiskuntapolitiikka, 2) terveyttä tukevat ympäristöt (luonnon ja sosiaalinen), 3) yhteisöjen toiminnan vahvistaminen, 4) henkilökohtaisten terveystaitojen kehittäminen ja 5) terveystalouden suuntaaminen ehkäisevään toimintaan (tarkemmin Ottawa Charter 1986, Vertio 2003).

Tavoitteenamme oli selvittää, miten Maailman terveysjärjestön edellä esitetty terveyden edistämisen kehikko ja siinä esitetyt toimintalinjat näkyvät suomalaisten suurilevikkisten lehtien pääkirjoituksissa ja kolumneissa. Tutkimme, millaista argumentointitapaa lehdet käyttävät kirjoittaessaan terveydestä sekä sen edistämisestä ja suojelemisesta. Avainkysymyksiä ovat, mistä asioista pääkirjoitussivuilla puhutaan, kun puhutaan terveyden edistämisestä, ja millä tavoin terveyden edistämisestä puhutaan eli millaista retoriikkaa pääkirjoitussivuilla käytetään.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksemme kuuluu kokonaisuuteen, jossa selvitetään terveyden edistämisen arvoja, normeja ja kulttuureita journalismissa, mainonnassa, väestön käsityksissä ja terveyspoliittisissa dokumenteissa (www.uta.fi/laitokset/tsph/Value/Value.htm).

Tähän osatutkimukseen valittiin kaksi levikiltään suurinta suomalaista päivälehteä, Helsingin Sanomat ja Aamulehti, koska haluttiin selvittää koko väestölle tarkoitettujen laajalevikkisten lehtien terveyskirjoittelua. Helsingin Sanomilla on noin 1,1 miljoonaa ja Aamulehdellä 329 000 lukijaa (Kansallinen mediatutkimus 2002/2003). Tutkitut pääkirjoitukset ja kolumnit ovat osa kokonais-

aineistoa, johon kuuluvat edellisten lisäksi myös uutiset ja muu journalistinen aineisto. Koko tutkimusaineisto kattaa 253 lehtijuttua, joista tässä kirjoituksessa käsittelemme 15:tä pääkirjoitusta ja 14:ää kolumnia. Niiden kirjoittajiin kuului sekä lehtien omia toimittajia että ulkopuolisia asiantuntijoita.

Koska analysoimme terveyden edistämistä WHO:n esittämästä moniulotteisesta näkökulmasta (Ottawa Charter 1986), valitsimme tarkastelun kohteeksi kirjoitukset, jotka liittyvät laajasti tulkittuun terveyteen. Tämän näkemyksen mukaan terveys ymmärretään voimavaraksi, ei vastakohdaksi sairaudelle. Terveyden edistämisen käsite on laeva ja monikerroksinen. Laajimmillaan ymmärrettynä lähes kaikki inhimillinen toiminta voidaan tavalla tai toisella tulkita terveyden edistämiseksi. Tästä johtuu, että tutkimuksemme aineiston valinta ja rajaus oli tehtävä vaihteittain, koska selkeitä, ennalta määrättyjä valintakriteereitä ei voitu käyttää.

Aluksi tutkimusapulainen kokosi kaikki huhtikuussa 2002 tutkituissa lehdissä julkaistut terveyttä, sairautta, ja hyvinvointia sivuavat kirjoitukset, ei kuitenkaan urheilusivujen juttuja. Kirjoituksia kertyi yhteensä 414. Seuraavaksi valintakriteereitä täsmennettiin ja aineistosta karsittiin jutut, joiden aiheina olivat mm. yksittäiset uutiset tapaturmista, kolareista, rattijuoppoudesta, pahoinpitelyistä, pedofiliatapauksista, sukupuolen vaihdoksista ja huumerikoksista.

Kolmannessa vaiheessa päätettiin tulkita viides terveyden edistämisen toimintakenttä (terveyspalvelujen suuntaaminen ehkäisevään toimintaan) siten, että mukaan otettiin vain sellainen aineisto, joka koski palveluja terveyden ja hyvinvoinnin suojelemiseksi ja sairauksien ehkäisemiseksi. Pois valikoituivat kirjoitukset, joissa ydinajatuksena olivat sairauksien hoito, kuolevien potilaiden hoito, hedelmöityshoidot, sairaaloiden potilasjonot, sairaalapalvelujen riittävyys, sairaaloiden rakentaminen ja rinnakkaislääkkeet.

Kumpikin lehti käsitteli pitkälti samoja aiheita samoina aikoina. Siksi tutkimukseen valittiin eri ajanjaksot kummastakin lehdestä. Valitut kuukaudet oli Helsingin Sanomista huhtikuu 2002 ja helmikuu 2003 ja Aamulehdestä lokakuu 2002 ja toukokuu 2003. Aineisto kerättiin kunkin kuukauden kahdelta keskimmäiseltä viikolta.

Tutkimuksen teoreettiseksi orientaatioksi valitsimme kulttuurikäsitteiden, joka määrittelee kulttuurin erilaisten kielten eli kommunikaatiotapojen kokonaisuudeksi. Kullakin kulttuurilla on oma retoriikkansa ja omat kielenkäyttötavat, jotka heijastavat olemassa olevia arvoja ja ajattelutapoja. (Lotman 1989) Kieli puhetapoina ja käytännöllä erilaisia käsitteitä ei ainoastaan heijasta vaan myös rakentaa sosiaalista todellisuutta.

Myös terveysalalla on erilaisia kulttuureita, joissa esitystapa ja tyyli poikkeavat toisistaan. Tällaisia kulttuurisia vyöhykkeitä voivat olla esimerkiksi lääketieteellinen terveyskulttuuri, luontaishoidon kulttuuri, »fitness»-kulttuuri sekä erilaiset terveyteen liittyvät vaihtoehdot ja vastakulttuurit. Myös tiedotusvälineiden käyttämä terveysretoriikka voidaan nähdä tällaisena kulttuurisena vyöhykkeenä. Tässä kirjoituksessa tarkastelun kohteena ovat journalistiselle kulttuurille ominaiset »terveyspuheen» tavat sellaisina kuin ne esiintyivät tutkituilla pääkirjoitussivuilla.

Pääkirjoitussivuillaan lehti ottaa kantaa ja osallistuu yhteiskunnalliseen keskusteluun, joka juuri on tuota kulttuurista puhetta. Kirjoitukset sisältävät sekä toimittajien omia kannanottoja että oletuksia lukijoiden kannanotoista. Näin tekstit ikään kuin »tietävät» enemmän kuin sen kirjoittajat, sillä niihin sisältyy myös oletettujen lukijoiden tietoa ja uskomuksia sekä kirjoituksissa käytettyjen tietolähteiden käsityksiä. Tekstejä tutkimalla voidaan saada tietoa pääkirjoitussivuja tuottavien, niitä lukevien ja niille aiheita antavien ryhmien yhteisesti jakamasta terveysajatelusta.

Artikkelien analyysissä kiinnostuksen kohteena olivat kirjoitusten tematiikan ohella tekstien mahdolliset merkitykset, ei pelkästään se, mitä kirjoittaja on halunnut viestittää. Näitä mahdollisia merkityksiä tuottavat lukijat. Periaatteessa siis jokaisella lehtikirjoituksella on vähintään yhtä monta merkitystä kuin on lukijaakin. Käytännössä merkitysavaruus on suppeampi, sillä lehtijuttujen tavoite on yleensä kertoa asiastaan mahdollisimman ymmärrettävästi, ei kovin monitulkintaisesti. Analyysiprosessissa tutkija edustaa lukijaa ja tekee tulkintoja teksteistä. Ero lukijan ja tutkija-lukijan välillä on siinä, että tutkija käyttää metodisia apuvälineitä merkityksiä etsiessään, tulkintojaan tehdessään ja niistä raportoidessaan. Apuvälineiden tarkoitus on selkeyttää ja systematisoida tulkintoja. Tässä tutkimuksessa apuvälineinä käytettiin WHO:n terveyden edistämisen viitekehystä sekä argumentaatio- ja metafora-analyysejä, joka toteutettiin kriittisen, tulkitsevan luennon avulla.

Temaattisen analyysin teimme aluksi lukemalla jokaisen kirjoituksen huolellisesti läpi ja ryhmittelemällä ne terveyden edistämisen viiden toimintakentän mukaisesti sen perusteella, millaisia olivat kirjoituksen pääaihe ja -näkökulma. Sen jälkeen tarkastelimme kirjoitusten retorisia ratkaisuja etsimällä ne pääargumentit, joilla lukijoihin vedottiin, sillä argumentaatio muodostaa retorisen vaikuttamisen ytimen. Argumentiksi määrittelimme lausumat, jotka väittävät, vaativat tai ehdottavat (»Huumeiden vastaiseen työhön on lisättävä voimavaroja», »Ruotsalaistietoihin elintarvikkeiden syöpäriskistä on paras suhtautua rauhallisesti») tai toteavat tai kuvaavat normatiiviseen sävyyn (»eivätkä rahat tahdo riittää», »kansakunnan toivot ovat väärällä tiellä», »mentorointi on hyvä menetelmä»).

Lisäksi paikansimme tekstien metaforisia ilmauksia. Journalismin yleinen tapa on liittää kirjoituksiin vertauskuvia, sivumerkityksiä ja symbolisia ilmauksia. Nämä sävyttävät tarinaa halutulla tavalla ja lisäävät pääkirjoitusten ja kolumnien kiinnostavuutta. Klassisen määritelmän mukaan metafora on vertaus ilman kuin-sanaa. Se värittää ja vahvistaa tekstiä, tekee uuden asian ymmärrettäväksi vanhan avulla tai tuo vieraan asian lähelle tutun avulla. Metafora rinnastaa asioita, jotka eivät ehkä itsestään rinnastuisi ja kuvaa asioiden sellaista samankaltaisuutta, joka ei ole ilmiselvää tai näkyvää. Metaforat ovat tärkeitä tutkittaessa retorisia ratkaisuja, koska ne ovat aina arvoväitteisiä ja paljastavat tekstien suhtautumistapoja (Perelman 1996, Kakkuri-Knuutila 2002).

Tulokset

Teemat. Kirjoitukset käsittelivät terveysaiheista laajimmin alkoholia ja huumeita (kuudessa kirjoituksessa pääteemana). Alkoholia käsittelevissä kirjoituksissa puhuttiin keskioluen laimentamisesta, asenteista juopotteluun, alkoholiverosta ja alkoholistien hoidosta. Huumeista nousivat esiin huumeriippuvuuden hoito, lakien noudattaminen ja suuret hoitokustannukset. Tutkimusajankohtana huumeet olivat ehkä tavallista enemmän esillä julkisuudessa, mikä johtui erään vihreän kansanedustajaehdokkaan kannanotoista eduskuntavaalien alla 2003 mietojen huumeiden salailmiseksi.

Vahvin argumentti perusteltaessa terveyden suojelua ja edistämistä oli taloudellisiin seikkoihin vetoaminen.

Kansansairauksista pääkirjoitussivuilla nostettiin näkyvimmin esiin diabeteksen ehkäisy (taulukko 1). Ruoka otettiin aiheeksi akryyliamidikohun yhteydessä. Tämä kohu syntyi keväällä 2002 ja jatkui vuoden verran kirjoitteluna akryyliamidia sisältävien ruokien mahdollisesti aiheuttamasta syöpäriskistä. Julkisuutta saivat myös suositukset pyöräilykypärän käytöstä, äidit, uimahallien palvelut, rokotukset sekä sairaaloiden tupakointikielto ja missikisojen terveysvaarat, joita arvioitiin satiiriseen sävyyn. Työelämän kysymyksissä korostettiin työssä jaksamista ja työstressin kalleutta, ja perhevähä-kivaltaa paheksuttiin. Viihdepelien lumousta ja vaaroja verrattiin itse elämään, ja pakkomielleiden syistä ja hoidosta kirjoitettiin valistavaan sävyyn.

Terveyden edistämisen toimintakentistä pääkirjoituksissa ja kolumneissa oli ymmärrettävästi selkeimmin esillä yhteiskuntapolitiikka, sillä pääkirjoitussivut ovat juuri se lehden osa, jossa ilmaistaan lehden yhteiskunnallisia näkemyksiä. Taulukossa 1 on esitetty kirjoitusten 24 pääteemaa ryhmiteltyinä terveyden edistämisen toimintakenttien mukaan. Luokkaan »muu» sijoitimme kolme kirjoitusta, joista kaksi ironisoi terveysteemoja otsikoilla »Tupakat pois ja läskit piiloon» ja »Missikisat – vaara ruumiille ja sielulle» ja kolmas kuvasi pelihimon luonnetta.

TAULUKKO 1. Helsingin Sanomien ja Aamulehden 29 terveysaiheista pääkirjoitusta ja kolumnia pääteemoittain (24 teemaa) terveyden edistämisen toimintakenttien mukaisesti kahden viikon tutkimusjaksoilla huhti- ja lokakuussa 2002 sekä helmi- ja touku- kuussa 2003.

Terveyttä edistävä yhteis- kuntapolitiikka	Terveyttä tuke- vat ympäristöt	Yhteisöjen toimin- nan vahvistaminen	Henkilökohtaisten terveystaitojen kehittäminen	Terveyspalvelu- jen suuntaami- nen ehkäisevään toimintaan	Muu
Huumeet ja alkoholi	Kalakuolemat	Työssä jaksaminen	Parisuhde- väkivallan ehkäisy	Uimahallien käyttömaksut	Tupakointi- kielto, ylipai- no, isyysloma
Äitien hyvinvointi	Ilman hiukkas- massan haitat	Työstressin ehkäisy	Diabeteksen eh- käisy	Turvapuhelimet	Missikisojen vaarat
Ruokaministeriö	Pyöräily- kypärän käyttö	Pakkomielleet		Kehkokuumero- kotukset	Pelien lumous ja vaarat
Pitkäaikaistyöttömyys	Akryyliamidi				
Isorokkorokotukset					
Köyhyysoongelma					
Priorisoinnin pelottavuus					
Isyyslomat					
Tieliikennelaki					

Argumentit. Vahvin argumentti perusteltaessa terveyden suojelua ja edistämistä oli taloudellisiin seikkoihin vetoaminen. Talous olikin yleisyytensä ja monitahoisuutensa vuoksi pääkirjoitussivujen ydinargumentti. Talousasioita kuvattiin säästämisen, suurten kustannusten ja resurssien niukkuuden näkökulmista.

Säästämisen tarve oli talousargumenteista selkein. Diabeteksen ehkäisyä tarvetta perusteltiin sillä, että taudin väheneminen merkitsisi »kansantaloudelle suuria säästöjä». Työstressistä todettiin, että sitä »voidaan ehkäistä vähälläkin rahalla, kuten hyvillä johtamistavoilla ja toimivalla töiden järjestelyllä». Misseistä ja silikonirinhoista puhuttiin ironiseen sävyyn: »missit säästävät silikoneihin, eivätkä syö».

Suuret kustannukset huolestuttivat kirjoittajia. Stressin todettiin »maksavan maltaita» ja pitkäaikaistyöttömyyden hoidon nähtiin tulevan kalliiksi. Parisuhdeväkivallan seurausten sekä huume- ja alkoholihaittojen nähtiin aiheuttavan suuria kustannuksia yhteiskunnalle.

Resurssien niukkuus nähtiin ongelmaksi terveydenhuollon priorisointia koskevassa kirjoituksessa, jossa puhuttiin »säästötalkoiden»

joillekin potilasryhmille tuomista ongelmista. Resursseja haluttiin lisätä alkoholiveroa nostamalla. Klassiseen talousteoriaan viitattiin kritisoitaessa uimahallimaksujen korotusta ja samanaikaista palvelun huonontamista eli veden lämpötilan laskemista. Voimavaroja vaadittiin huumetyöhön ja kysyttiin, johtavatko alkoholisairauksien hoidossa »euron säästöt kahden euron kuluihin».

Toinen selkeä argumentti oli pelkoon ja uhkakuvuihin vetoaminen. Bioterrorismin uhkaa pidettiin todellisena, vaikka Suomen syrjäisestä sijainnista nähtiin olevan etua tässä suhteessa. Ruokaministeriö katsottiin tarpeelliseksi, koska ruokailutottumuksemme ja ravinnon sisältämät haitalliset aineet näyttävät vaarantavan kansalaisten terveyttä. Syövä pelkoon vedettiin sekä ruoan että ilman hiukkasmassojen vaaroista kirjoitettaessa.

Kolmas argumentti oli heikkojen puolustamiseen ja myötätuntoon vetoaminen. Vanhusten turvattomuutta ja yksinäisyyttä voitaisiin vähentää kehittämällä palvelujen teknistä tasoa ja auttamisen inhimillistä puolta. Myös tupakoitsijat nähtiin myötätuntoa kaipaavina kiusaamisen

kohteena sairaalassa, jossa tupakointi oli kokonaan kielletty. Tasa-arvon edistäminen tuli esille puhuttaessa äärimmäisestä köyhyydestä, joka estää ihmisoikeuksien toteutumisen.

Neljäs argumentointitapa nojautui ironian ja satiirin käyttöön. Naiskauneuden ihanteita, tupakointia sairaalassa, ylipainoa ja isyysslomaa käsiteltiin ironisin ja satiirisin vetoamiskeinoin.

Metaforat. Pääkirjoitussivuilla viljeltiin runsaasti metaforia. Sotaan, terroriin tai kiusaamiseen, matkaan sekä kontrollointiin, rajoittamiseen ja hallintaan viittaavat vertauskuvat nousivat aineistosta näkyvimmin esiin (taulukko 2).

Sota-metaforaa käytettiin erityisesti huume- ja alkoholiyasioiden yhteydessä. Huumetyötä verrattiin sotaan ja taisteluun mm. toteamalla että »huumeiden vastaisessa taistelussa» ei ole periksi antamisen, vaan ponnistelujen voimistamisen aika. Vihreiden kerrottiin »harhautuneen poliittiseen miinakenttään» ja alkoholiveron nostamiseen todettiin maaperän olevan otollinen Ruotsissa, missä »alkoholirintamalla» kehitys on samansuuntainen kuin Suomessa. Pelottavaksi »bioaseeksi» nähtiin isorokko ja luonnon kemiallisesta ja fysikaalisesta »sodankäynnistä» puhuttiin akryyliamidin yhteydessä.

Terrori ja kiusaaminen yhdistettiin erityisesti tupakojien ja lihaviin huonoon kohteluun. Myös massarokotukset nähtiin mahdollisina »terrori-iskuina», koska ne saattaisivat kontrolloimattomina aiheuttaa vakavia haittoja. »Terveydsfasismille» vaadittiin rajoja kirjoituksessa, jossa todettiin, että hoitohenkilökunnalla on sairaalassa tukalat oltavat ja lihavilla potilailla vielä tukalammat.

Matka metaforana oikeanlaisesta toiminnasta liittyi erityisesti ravitsemuskirjoitteluun. Todettiin, että burgereiden »tiellä on menty liian pitkälle», kysyttiin onko ruokavaliomme »oikeilla raiteilla» ja ehdotettiin, että menua olisi »käännettävä piirun verran kotoisampaan suuntaan». Isyyssloimalaki kuvattiin sitkeällä väännöllä »matkaan saatetuksi».

Kontrollia, hallintaa ja rajoittamista kuvattiin kirjoituksissa sellaisin metaforin kuin kalakuolemia on »pidettävä silmällä», »köyhyysloukuun» jääneillä ei ole oikeuksia ja pakkomielle »ottaa vangikseen». Lisäksi kirjoituksessa »Mis-

sikisat – vaara ruumiille ja sielulle» esitettiin liikemaaailman ja lääketieteen kritiikkiä. Tämä olikin aineiston eniten merkityksiä sisältävä kirjoitus, joka perustui ironisoivaan tyyliin ja systemaattiseen vertauskuvien, sivumerkitysten ja symbolien käyttöön. Lauseet »Anorektisia misisit ovat kaikki» ja »Kukaan ei selviäisi neuvolan tarkastuksesta» sisältävät kannanoton naiskauneuden ihanteen epärealistisuudesta ja neuvolajärjestelmän valvovasta luonteesta.

Päätelmät

Tutkimusaineistosta piirtyvää kuvaa terveyden edistämisestä pääkirjoitussivuilla hallitsee taloussanasto. Talousargumentit ovat terveyden edistämisessä näkyvämpiä kuin vetoaminen ihmisten hyvinvointiin. Tämä on sopusoinnussa nykyisin vallalla olevan ilmapiirin kanssa, jonka mukaan talouskasvu, kulutus, tulos ja investoinnit määräävät yhteiskunnan kehitystä.

Terveysteemoista alkoholi ja huumeet ovat julkisuudessa »voimakkaita» aiheita ja siksi suosittuja myös pääkirjoitussivuilla. Huumeekysymys on niin vahva aihe, että se jopa otettiin kolumnin kärkeen houkuttelemaan ihmisiä lukemaan puolueiden vaalikampanjoiden mainosteemoista.

Terveyden edistämisen toimintakentistä yhteiskuntapoliittisten kannanottojen ohella muutkin neljä osiota tulivat esiin pääkirjoitussivuilla, joskaan eivät aina WHO:n ajatusrakennelman mukaisina. Elinympäristöasioissa totunnaista luonnonsuojelupuhetta edustivat kirjoitukset kalakuolemista ja ilman hiukkasmassasta. Sosiaaliseen ympäristöön liittyvistä teemoista painavin oli työympäristö. Kotiympäristön virikkeisyyttä ja terveellisyyttä ei sivuttu ollenkaan. Työhön orientoitunut arvoilmasto näkyi selkeästi myös siinä, että yhteisöjen tukemisen teema otettiin esiin yksinomaan työyhteisön hyvinvointia käsittelevissä kirjoituksissa. Tosin kriittiset kannanotot isyyssloimalakiin voitaisiin laajasti tulkiten ymmärtää kannanotoksi perheyhteisön puolesta.

Saattaa olla, että WHO:n tavoitteet yhteisöjen tukemisesta ovat liian abstrakteja käsiteltäväksi pääkirjoitussivuilla tai ne ovat hieman vieraita

TAULUKKO 2. Kirjoituksissa käytettyjä terveyden edistämiseen liittyviä metaforia.

Metaforinen ilmaus	Metaforan sisältö	Merkitys tekstin yhteydessä
Huumeiden vastaisen taistelun rinnalla on panostettava ennakkoluelottomiin keinoihin Huume politiikassa ei olla vielä yhtä aseettomia kuin alkoholi-politiikassa Isorokko bioaseena Luonnon kemiallinen ja fysikaalinen sodankäynti	Sota	Huumeet ovat niin vaarallinen asia, että sotaan verrattavia voimakeinoja tarvitaan. Jos isorokko leviää liikaa, se voi tuhota yhtä paljon ihmisiä kuin sota. Luonnossa kilpaillaan elintilasta, eläimet suojautuvat mm. välttämällä myrkyllisiä kasveja.
Terveysfasismilla pitää olla rajat Tupakoitsijoita kiusataan Raukkamaista viedä tupakan lohtu	Terrori, kiusaaminen	Tupakoinnin kieltäminen sairaalassa on yhtä paha kuin fasismi. Jotkut haluavat tahallaan, tietoisesti aiheuttaa kärsimystä tupakoitsijoille. Tupakointikielto on tuomittavaa ja häpeällistä, koska ilman tupakkaa ihminen suree ja kärsii.
Burgereiden tiellä on menty liian pitkälle Onko ruokavaliomme oikeilla raiteilla? Menua on käännettävä piirun verran kotoisempaan suuntaan Isyysloma – sitkeällä väänöllä matkaan saatettu	Matka	On väärä tapa syödä hampurilaisia tavallisen kotiruoan kustannuksella. Syövätkö suomalaiset terveellisesti? Saadaanko nykyisellä ruokavaliolla aikaan jotakin hyvää? Ihmisten pitäisi syödä enemmän tavallista suomalaista kotiruokaa eikä teollisesti valmistettuja hampurilaisia. Isyyslomajärjestelmä käynnistyi tehottomasti, lain säätämisessä oli suuria esteitä ja vaikeuksia.
Missit eivät selviä neuvolan tarkastuksista. Missien terveys alistettu muodin ja lääketieteen bisnekselle Terveysfasismilla pitää olla rajat Virusen paikallinen lisääntyminen saattaa ryöstäytyä	Kontrolli	Neuvolassa on tiukat normit. Jos on liian laiha, ei ole hyväksytty. Muoti ja lääketiede kontrolloivat missien ulkonäköä ja terveyttä talousperustein Kaikkia, myös tupakoivia ja lihavia ihmisiä, pitää hoitaa. Ei saa sortaa elintapojen perusteella. Joskus isorokkorokotus saattaa aiheuttaa pahoja haittoja, kun ei pystytä kontrolloimaan virusen lisääntymistä.

nykyajan ajatusmaailmassa, jossa tehokkuus, kilpailukyky ja raha näyttävät tärkeämmiltä kuin kansalaisyhteisöt ja niiden tukeminen ei-materiaalisin keinoin.

Henkilökohtaisten terveystaitojen kehittämällä terveyden edistämiseksi viitataan perinteiseen terveyskasvatukseen ja elämäntaitoihin. Pääkirjoitukset ja kolumnit eivät näytä kasvatavan lukijoita suoraan, mutta ne osallistuvat

keskusteluun terveyskasvatuksen teemoista. Parisuhdeväkivallan ehkäisyksi ehdotettiin yleistä keskustelua aiheesta ja naisten rohkaisua katkaisemaan väkivalta. Elämäntapojen muutoksia tarjottiin diabeteksen ehkäisyksi.

WHO:n mukaan terveyspalvelujen suuntaamisella ehkäisevään toimintaan pyritään jakamaan vastuuta eri toimijoiden kesken. Palveluja pyritään suuntamaan terveyttä tukeviin toimin-

toihin. Tämä ajatus tuli hyvin esille vanhuspalvelujen parantamista koskevassa kannanotossa, jossa turvapuhelimia pidettiin hyvänä apuna silloin, kun myös inhimillistä tukea on tarjolla vanhuksille.

Suomessa kuten muuallakin maailmassa on keskusteltu paljon medikalisaatiosta eli arjen lääketieteellistymisestä, jonka on väitetty näkyvän myös julkisuudessa. Tämän tutkimuksen aineistossa lääketieteelliset näkökannat eivät nousseet vallitseviksi tai edes erityisen näkyviksi. Tämä voi johtua siitä, että terveys alun alkaen määriteltiin laajemmin kuin sairauden puuttumiseksi. Se saattaa johtua myös siitä, että tutkimuksemme kohteena oli terveyden edistäminen, ei pelkkä lääketiede tai sairaudet. Näin tutkimusaineistoon otettiin mukaan sellaista materiaalia, joka siihen ei olisi osunut, jos tutkittavana olisi ollut esimerkiksi lääketiede pääkirjoituksissa. Terveys- tai sairausperspektiivin käyttö tutkimuksessa tuottaa toisistaan poikkeavia tuloksia. Terveyden edistämisessä ovat tautien hoidon ohella tärkeitä elinkeinoelämä, koulutus, ympäristö, sosiaaliturva ja muu valtiollinen politiikka. Analyysimme perusteella näyttääkin siltä, että pääkirjoitussivujen terveyspuheen keskiössä eivät ole lääketieteelliset aiheet, vaan laajempi kansanterveys. Toisaalta pääkirjoitussivujen välittämä terveysjulkisuus näyttää pikemminkin ekonomisoituneelta kuin medikalisoituneelta.

Sodan ja taistelun metaforat, joita käytetään pääkirjoitussivuillakin terveyden yhteydessä, juontuvat kauaksi historiaan. Jo vuosisadan vaihteessa »käytiin taistelua» tuberkuloosia ja muita tartuntatauteja vastaan (Kuusi 2003).

Myös syöpää vastaan on taisteltu. Esimerkiksi syöpäjärjestöjen jäsenlehti oli aina 1970-luvun lopulle saakka nimeltään Syövän torjunta – Kampen mot cancer.

Taistelemisen metafora on siirtynyt muilta aloilta terveysalan sanastoon. Nykyisin terveysmetaforaa puolestaan käytetään muualla, kuten talouselämässä. Nyt puhutaan sairaasta taloudesta tai sen tervehdyttämistä. Kiinnostavaa on, että taistelun ja myös matkan metaforia käytetään paljon puhuttaessa tieteestä, mutta niillä kuvataan myös ihmiselämää, syntymistä, kasvua ja kuolemaa sekä elämän vastoinkäymisiä (Hellsten 2003).

Terveysfasismin kaltaiset ristiriitaisten käsitteiden yhdistelmät ovat tehokkaita arvoarvostelmien ja normatiivisten kannanottojen tiivistymiä. Terveysfasismissa yhdistyvät hyvä ja arvostettu asia, terveys, sekä vastenmielinen ja vastustettava asia, fasismi. Näin saadaan aikaan tehokas, kahdesta keskenään ristiriitaisesta käsitteestä koottu yhdyssana. Terveysfasismin metafora on jatkumoa terveysterrorismi-keskustelulle, joka alkoi 1980-luvun alussa, kun lääkäri Irma Kerppola nosti sen tupakkaterrorismin vastakohtaksi puolustaessaan kansalaisten – erityisesti vanhusten – oikeutta valita omat elämäntapansa (Aarva 1982). Nykyisin terveysterrorismilla ja -fasismilla kuvataan terveyskasvatuksen tai terveellisuuden ahdistavuutta yleensä. Ilmauksen käyttöalue näyttää parissakymmenessä vuodessa laajentuneen tuntuvasti.

Ironia ja satiiri tuntuvat pääkirjoitussivuilla olevan käytössä silloin, kun aiheena on normatiivisesti arka aihe. Naiskauneuden ihanteita missikisojen kautta, ylipainoa, tupakointia sairaalassa ja isyyslomaa on ehkä vaikea käsitellä faktajournalismin ottein. Äitiyttä, joka on normatiivisesti selkeämpi ja ristiriidattomampi asia, on helpompi käsitellä asiatyylillä.

Lopuksi

Tämän tutkimuksen tuloksia arvioitaessa on otettava huomioon, että emme tutkineet pääkirjoitusten ja kolumnien kirjoittajien henkilökohtaisia näkemyksiä ja tarkoituksia. Teoreettisen näkökulmamme mukaan olimme kiinnostuneita pääkirjoitussivujen terveyspuheesta, joka heijastaa toimitusten ja lukijoiden yhteisesti jakamaa terveysajattelua.

Tulosten perusteella näyttää siltä, että taloudellisiin seikkoihin vetoaminen on julkisuudessa nykyisin erittäin voimakas argumentti terveyden edistämiseksi. Kuitenkin moniäänisessä mediajulkisuudessa on käytössä lukuisia muitakin retorisia ratkaisuja. Koska koko terveyden edistämisen käsite on moniääninen, se tietysti näkyy kirjoitusten monina teemoina. Metafora-analyysi osoitti, että pääkirjoitusjournalismi ei toimi WHO:n tahtipuikon mukaan. Pääkirjoitussivuilta paljastuvat metaforat sota, terrori sekä hal-

lintaa ja rajoittamista kuvaavat ilmaukset näet määrittävät terveyden edistämisen enemminkin ongelmien ehkäisyksi ja uhkien torjumiseksi kuin laaja-alaisen terveyshyvän edistämiseksi, joka on WHO:n perustavoite terveyden edistämisen mallissaan. Soiko lehdistön polyfonia siis epävireisesti?

* * *

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusta.

Kirjallisuutta

- Aarva P. Haluan puhua valistuksen vaaroista. (Irma Kerppolan haastattelu). *Terveiset* 1982;(2):16–18.
- Davidson R, Hunt K, Kitzinger JR. Radical blueprint for social change? Media representations of New Labour's policies on public health. *Social Health Illn* 2003;25:532–52.
- Goldberg JP. Nutrition communication in the 21st Century: What are the challenges and how can we meet them? *Nutrition* 2000;16:644–6.
- Hautamäki T. Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset. Tampere: Tampere University Press, 2002.
- Hellsten I. Monistettu Dolly. Johdatusta metafora-analyysiin. Kirjassa: Kantola A, Moring I, Väliverronen E, toim. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tampere: Palmenia-kustannus, 2003, s. 64–92.
- Honkasalo M-L. Kulttuuri, terveys ja sairaus. *Suom Lääkäri* 2000(a); 12:1391–5.
- Honkasalo M-L. Miten sairaus rakentuu sosiaalisesti. Teoksessa: Terveystieteiden suuntauksia. Kangas I, Karvonen S, Lillrank A, toim. Helsinki: Gaudeamus 2000(b), s. 53–72.
- Islam MM, Hasan AHMS. Mass media exposure and its impact on family planning in Bangladesh. *J Biosoc Sci* 2000;32:513–26.
- Kakkuri-Knuuttila M-L. Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vaikuttamisen taidot. Tampere: Gaudeamus Kirja Oy, 2002.
- Kansallinen mediatutkimus 2002/2003. Lukijatiedot syyskuu 2002/keuhä 2003. Levikintarkastus Oy.
- Kava R, Meister KA, Whelan EM, Lukachko AM, Mirabile C. Dietary supplement safety information in magazines popular among older readers. *J Health Communication* 2002;7:13–23.
- Kennedy GE, Bero L. Print media coverage of research on passive smoking. *Tobacco Control* 1999;8:254–60.
- Kivivuori J, Kemppe S, Smolej M. Etusivujen väkivalta. Väkivalta ilta-päivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980–2000. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 196. Helsinki, 2002.
- Kuusi H. Tuberkuloosin torjunta ja moderni kansalainen. Teoksessa: Helen I, Jauho M. Kansalaisuus ja kansanterveys. Helsinki: Gaudeamus, 2003, s. 33–57.
- Kärki R. Lääketiede julkisuudessa. Prometheus vai Frankenstein. Tampere: Vastapaino, 1998.
- Lotman J. Kulttuurisemiotikka ja tekstin käsite. Teoksessa: Lotman J. Merkkien maailma. Kirjoitelmia semiotiikasta. Helsinki: SN-kirjat, 1989, s. 149–56.
- Malone RE, Wenger LD, Bero LA. High school journalists' perspectives on tobacco. *J Health Commun* 2002;7:139–56.
- Myhre SL, Flora JA. HIV/AIDS communication campaigns: progress and prospects. *J Health Commun* 2000;5 Suppl 1:29–45.
- Niva M, Jauho M. Ruoan ja lääkkeen välimaastossa. Funktionaalisia elintarvikkeita koskevat käsitykset ja julkinen keskustelu. Kuluttajatutkimuskeskus. Julkaisuja 2. Helsinki 1999.
- Ottawa Charter for Health Promotion. First International Conference on Health Promotion, Ottawa, 21 November 1986. http://www.euro.who.int/AboutWHO/Policy/20010827_2
- Perelman CP. Retoriikan valtakunta. Jyväskylä: Gummerus 1996.
- Perttilä K, Sinkkonen S. Sanomalehdet terveyden edistäjinä kunnissa – diskursianalyttinen tutkimus maakunta- ja paikallislehtien sisällöstä. Hallinnon tutkimus 1998;2:98–108.
- Piispa M. Valistus, holhous, suojele: tutkimus alkoholipoliittisesta ja tupakkapoliittisesta mielipideilmastosta. Tampere: Tampereen yliopisto, 1997.
- Piispa M, Tammi T. Paikallisyhteistyö ja media päihdetyössä. Terveyden edistämisen keskuksen julkaisuja -sarja 4/2001. Saarijärvi: Gummerus, 2001.
- Ratzan SC. Public health at risk: media and political malpractice. *J Health Commun* 2002;7:83–5.
- Rimer BK. Use of multiple media and breast cancer screening: an introduction. *J Health Commun* 2000;5:113–6.
- Rowe R, Tilbury F, Rapley M, O'Ferrall I. »About a year before breakdown I was having symptoms»: sadness, pathology and the Australian newspaper media. *Social Health Illn* 2003;25:680–96.
- Sato H. Agenda setting for smoking control in Japan, 1945–1990: influence of the mass media on national health policy making. *J Health Commun* 2003;8:23–40.
- Seale C. Media & Health, New Delhi: SAGE Publications, 2002.
- Stryker JO. Articles media and marijuana: a longitudinal analysis of news media effects on adolescents' marijuana use and related outcomes, 1977–1999. *J Health Commun* 2003;8:305–28.
- Sulkunen P, Törrönen J. The production of values: the concept of modality in textual discourse analysis. *Semiotica* 1997;113:43–69.
- Törrönen J. The passionate text, the pending narrative as a macrostructure of persuasion. *Soc Semiotics* 2000;10:81–98.
- Tuomola A. Akryyliamidipäivät vapun alla. Syöpäriskin suhteuttaminen sanomalehdissä. Journalismin kritiikin vuosikirja 2003. Vammala: Tiedotustutkimus 2003;26, s. 36–46.
- Vertio H. Terveyden edistäminen. Jyväskylä: Tammi, 2003.
- Väliverronen E. Ympäristöuhkan anatomia. Tiede, mediat ja metsän sairaskertomus. Tampere: Vastapaino, 1996.
- Yanovitzky I, Stryker J. Mass media, social norms, and health promotion efforts: a longitudinal study of media effects on youth binge drinking. *Commun Res* 2001;28:208–39.

PAULIINA AARVA, YT, tutkija

pauliina.aarva@uta.fi

Tampereen yliopisto, terveystieteiden laitos

33014 Tampereen yliopisto

PIRJO LÄÄPERI, KM, vapaa toimittaja

pirjo.laaperi@kolombus.fi

Tampere